

НЕПУБЛИКУВАНО ЗЛАТНО СЪКРОВИЩЕ ОТ VI ВЕК В СБИРКИТЕ НА НАЦИОНАЛНИЯ ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ

Николай Марков, Елка Пеева

Обект на настоящето съобщение е част от малко златно съкровище (?) от Късната античност, придобита през 1997 г. от Националния исторически музей. Неясната история на двете обици и монетата, които го съставят, намаляват за съжаление научната му стойност. Подобни, луксозни предмети са обаче твърде редки и поради това винаги са привличали вниманието на изследователите на периода. Това е и основанието ни да ги представим в следващите редове.

1. Обица (инв. № 40343, Фиг. 1). Основният елемент на тази обица е луновидното ѝ тяло, обърнато с роговете надолу. Към запоена в горния му край халка е прихванато отворено широко кръжило. То е разположено в същата плоскост на тялото чрез обръщане на прикрепящата го към него свободно движеща се халкичка. От роговете на полумесеца надолу, към запоени халкички са прихванати отново чрез свободно движещи се халкички две еднакво оформени висулки. Основният елемент на обичата – лунулата, е изработена като триделна касетка: към периферията на тънък, изрязан луновидно лист е припоена висока около 4,8 мм тънка стеничка, оформяща външната стена на касетката. Приблизително по средата на нейната височина е запоена декоративно усукана спираловидно тънка лентичка. Със златно листенце, нагънато подобно на полукръст, е оформено малко вътрешно гнездо, в което все още стои, макар и хлътнало в единия си край монтираното зелено плоско стъкло. Фланкиращите го гнезда са с липсваща декорация, която по всяка вероятност е била също от плоски

цветни стъкла. Цветни плоски стъкла, но с неопределяем цвят поради силно деструктиралата им повърхност са монтирани и в капковидни касетки, оформящи горните краища на висулките. Към долните краища на тези касетки са запоени по едно разширяващо се надолу кухо издължено конусовидно тяло, от чиито отвори в основите им се издават телчета, на които са нанизани по една едра перла.

Откъм задните си страни всички елементи на тази обица са гладки.

Максималните размери на обичата са: височина – 7,7 см и ширина – 2 см. Теглото ѝ е 8 г.

2. Обица (инв. № 40342, Фиг. 2). Конструкцията на тази обица е доста по-сложна от предходната. При нея носещото тяло е оформено кръстовидно: към една централна кръгла касетка чрез къси тръбовидни кухи тела са прихванати две ромбовидни касетки, излизащи настрани; една по-голяма кръгла касетка, издаваща се нагоре; и отдолу – тънка пластина, припоена и към ъглите на ромбовидните касетки. Към тази пластина чрез запоени халкички са окачени три висулки, подобни по конструкциите си на тези от предходната обица. Горните междурамия на кръстовидното тяло са запълнени от по една декоративно извита тънка лента. В горния край на обичата е припоена халкичка, към която с подвижна връзка е прихваната дълга кукичка.

В кръглите касетки са монтирани по един ринг от полиран лазулит (*lapis lazuli*). По средата им има цилиндрични кухини, в

които е имало монтирани вероятно черни камъчета. Дъната на тези кухини са изпълнени с бяло минерално вещество, очевидно останки от подложките на камъчетата. Подобно бяло вещество запълва почти наполовина и ромбовидните касетки, чиито камъчета също липсват. В капковидните касетки на висулките са монтирани зеленикави стъкла с изтумбени лица (кабошо-ни). Както и на предходната обица, към долните краища на тези касетки са започени по едно, разширяващо се надолу кухо издължено конусовидно тяло, от чиито отвори, оставени в долните краища, се издават дълги телчета, на които са нанизани по една перла и по един капковиден аметист.

Задната страна на обицата е лишена от орнаментация, а съставлящите я елементи са с гладки гърбове.

Максималните размери на тази обица са: височина – 10,5 см и ширина – 3,1 см. Теглото ѝ е 19,9 г.

3. Монетата (инв. № 40341, Фиг. 3) е сравнително добре запазен тремис на император Юстин II (565–578 г.). На лицето ѝ е представен обърнат на дясно бюст на императора с диадема на главата. Около него се чете следният надпис [DN] IVSTINVS PP AVG. На задната ѝ страна е изобразена фронтално изправена Виктория с венец в дясната ръка и с кръстно кълбо в лявата. Под лявата ѝ ръка е представена петлъча звезда. В отрязъка под краката на Виктория се чете CON OB, а околоръст –VIC[TORIA] AVGVSTORVM.

Теглото на монетата е 1,53 г, а диаметърът ѝ е 15/17 мм.

И двете обици са изработени в т. нар. полихромен стил, основаващ се на контраста в цветовете между златото и монтираните в оформените дълбоки касетки скъпоценни камъни или цветни стъкла¹. Според някои автори началото на полихромния стил в римското ювелирство възлиза към средата на II век². Според други техниката, с която той е бил постиган, известна в съвремението ни под названието *cloisonné*, е била възприета от римските ювелири към

началото на IV век от Персия³. Разцветът ѝ обаче се свързва с времето на управление на император Юстиниан I (527–565). От това време (548) е и прочутата мозайка на абсидата на Сан Витале в Равена, където са изобразени императрица Теодора и жените от нейната свита, богато украсени с диадеми, огърлици, пръстени и обици, изработени в полихромен стил, някои от които наподобяват твърде много на представяните тук образци.

В конструктивно отношение описаните обици имат някои близки паралели със златната накитна продукция, изработена в споменатата техника. Луновидни тела, обърнати с роговете надолу, са в основата на: чифт обици от съкровището от Олбия, датирано към късния IV – ранния V век⁴; обиците от съкровището от Реджио Емилия от края на V век⁵; обица от гроб при Варна, отнесена края на V – началото на VI век⁶; обицата от съкровището от Малък Преславец, датирано най-общо към VI век⁷.

Аналогичните на втората обица накити са по-малко. Сравнително близки по оформлението си до нея са обиците, съхранявани в Арт галери в Балтимор, датирани към 600 година⁸; както и тези в колекциите на Лувъра и на Археологическия музей в Истанбул, отнасящи се към същото време⁹.

Апотропейната стойност и на двете обици е несъмнена. През раннохристиянския период завещаният от езичесвото символ на лунулата като защитник срещу злото¹⁰ вероятно бил дообогатен, поради което още векове наред били произвеждани луновидни обици. Въпреки кръстовидната конструкция на втората обица, струва ни се, че при нея магично-предпазната стойност била търсена по-скоро чрез наподобяването на очи в кръглит касети, на които съобразно принципа “*similia similibus curantur*” се възлагала надеждата, че ще предпазят носещата ги жена от уроки (“лошо око”). Неслучайно камъкът, избран при оформлението им, е синият ла-

зулит. Египетският амулет Уджат (окоето на Хор) в късния период бил изработван изключително от обкован в злато лазулит¹¹. Според близкостоичните представи, които през периода на Късната античност масово се споделяли и от балканското население, синият цвят предпазвал от уроки¹². Вярвало се също, че блясъкът на полираните камъни или монтирани стъкла също се противопоставял ефективно на зловредния блясък на “лошото око”.

На апотропейната стойност на златото и на другите скъпоценни камъни, цветните стъкла и перлите няма да се спираме. По този проблем е създадена огромна литература, от която обаче внимание заслужават само малко на брой съчинения, от

които ще препратя интересуващите се към чудесната работа на George Frederick Kunz “The Curious Lore of Precious Stones”, издадена в Лондон през 1914 (преиздадена в Ню Йорк през 1971)¹³.

Ако датировката на съкровището е уточнена към втората половина на VI век, въз основа както на съдържащата се в него монета на император Юстин II, така и поради приведените паралели на двете обици, отнасящи се в голямата си част към това време, то за мястото, където те са произведени може само да се допусне, че произлизат от някое от многобройните константинополски златарски ателиета, разположени в миналото по протежение на главната улица на града (Меса).

БЕЛЕЖКИ

- 1 За полихромния стил виж по-подробно у Kazanski, M. / Périn, P. Der polychrome Stil im 5. Jahrhundert. In: Das Gold der Barbarenfürsten. Stuttgart. 2001, S. 80-84.
- 2 Поповић, Ивана. Римски накит у Народном музеју у Београду. Београд. 1996, с. 57.
- 3 Kuntzsch, Ingrid. Eclat et charme des parures. Leipzig. 1979, p. 94.
- 4 Ros, M. Jewelry, Enamels, and Art of the Migration Period. Washington, 1965, p. 117, № 166 F., Pl. LXXXII.
- 5 Bierbrauer, V. Die ostgotischen Grab- und Schatzfunde in Italien. Spoleto. 1974, S. 167, S. 302 sqq., Tav. XXXIII № 7-8.
- 6 Bierbrauer, V. Opus cit., S. 168, Tav. LXXXVI, № 3.
- 7 Димова, В. Ранновизантийско златно съкровище. – В: Музеи и паметници на културата. 4. 1973, с. 18–20. Хубава цветна снимка на тази обица може да се види у Овчаров, Д. и Ваклинова, М. Ранновизантийски паметници от България. С., 1978, Ил. 121.
- 8 Age of Spirituality. Washington. 1964, p. 314-315, № 289.
- 9 Сведенията за обиците от Париж и от Истанбул взимаме от Age of Spirituality ..., p. 315.
- 10 За символа на луната (полумесеца) виж по-подробно у Hansmann, L. / Kriss-Rettenbeck, K. – Amulett. Magie. Talisman. Hamburg. 1999. S. 244 ff.; За лулулата в балканските накити от римския период виж у Поповић, Ивана. Цит. съч., с. 41-42. За принципното преосмисляне на старите символи, представяни върху накитите през ранния християнски период, виж у Kuntzsch, Ingrid – Opus cit., p. 94.
- 11 Бъдж, Е. А. Уолис. Египетската магия. С., 2000, с. 50-51.
- 12 Това вярване се запазило почти до съвремението ни. (Виж по този повод бележките на Ami Voué в неговата книга La Turquie d'Europe. Т. II. Paris. 1840, p. 124.)
- 13 Многобройни сведения за предпазно-магичната сила на камъните и за символите на цветовете са пръснати и из съчинението Окултна философия на познавача на античната магия Хенрих Корнелий Агрипа от началото на XVI век. От него първите две книги са издадени на български (изд. Аратрон, София, 1995 и съответно 2000 г.). Третата книга от съчинението може да се намери или в английското издание, от което е извършен българския превод, или във френското издание от 1911 г. (Bibliothèque Chacornak), където е прибавена и една четвърта, приписвана на Агрипа книга.

Фиг. 1. Златна обица с луновидното тяло, обърнато с роговете надолу: а) лице; б) гръб.

Фиг. 3. Тремис на император Юстин II (565–578 г.): а) лице; б) гръб.

Фиг. 2. Златна обица, при която в кръглите касети са наподобени очи: а) лице; б) гръб.

UNPUBLISHED SIXTH CENTURY GOLD HOARD FROM
THE NATIONAL MUSEUM COLLECTIONS

(Summary)

Nikolay Markov, Elka Peeva

The work presents three items from a small Late Antique gold hoard, acquired by the National museum of History in 1997. The hoard is of unknown origin. It consists of two unpaired earrings and a tremissis of the emperor Justin II (565 – 578):

- The earring of inv. n. 40343 (Fig. 1) is 7.7 cm high, 2 cm wide and 8 gr. in weight.
- The earring of inv. n. 40342 (Fig. 2) is 10.5 cm high, 3.1 cm wide and weighs 19.9 gr.
- The tremissis of inv. n. 40341 (Fig. 3) is 15/17 mm in diameter and 1.53 gr. in weight.

Both earrings are performed in the so called polychrome style in which the color of the gold is contrasted to the color of the deeply encased precious stones and color glass. Particular attention is paid to certain elements of the earrings (the crescent of the first and the “eyes” of the second) which to some extent attributes them as amulets. The mounted polished precious stones and color glass were believed to reinforce the expected magic-protective function of the amulets.

Having in mind the tremissis, issued by Justin II and the produced parallels to the two earrings, the hoard can be attributed to the second half of the 6th century. As to the supposed place of production the hoard items could have come out from some of the numerous Constantinople goldsmith ateliers.